

*Cenzura în bibliotecile ieșene în perioada comunistă.
Studiu de caz – Cartea din fondul secret al Bibliotecii Județene
„Gheorghe Asachi” Iași și al Bibliotecii Centrale Universitare
„Mihai Eminescu” Iași*

Carmen BĂDURĂ

Cuvinte-cheie: *cenzura în bibliotecile comuniste, fondul secret, cărți interzise, discurs liber, gândire captivă*

Introducere

Proiectul de cercetare *Cenzura în bibliotecile românești în perioada comunistă. Studiu de caz – Bibliotecile academice ieșene* s-a conturat în urma participării la simpozionul de biblioteconomie, organizat de Biblioteca Județeană „Gheorghe Asachi” din Iași, în vara anului 2014. Cu acel prilej tema centrală a discuțiilor au reprezentat-o restricțiile impuse bibliotecilor, circulației cărților și ideilor în timpul regimului comunist. Pornind de la aceste premise ne-am propus o analiză centrată pe cenzura cărților și documentelor și pe constituirea și dinamica *fondului secret*. Importanța temei este implicită din moment ce am identificat și astăzi repercusiuni ale fenomenului. Unele biblioteci din țară (a se vedea cazul Bibliotecii Județene din Iași), nu s-au preocupat de situația acestor fonduri și de schimbarea statutului lor și, prin urmare, cărțile din *fondul secret* au o soartă oarecum similară cu aceea din perioada comunistă: se păstrează separarea lor de restul publicațiilor accesibile publicului larg, se mențin mărcile „S – Special”, iar utilizatorii nu au acces liber la respectivele lucrări, pentru că nu apar în cataloagele

tradiționale sau electronice ale bibliotecilor. Se produce astfel o nouă cenzură prin omisiune, lipsă de interes etc.

Tema cenzurii din bibliotecile românești este puțin cunoscută în România și s-a constituit în temă colaterală celor dedicate cenzurii în general, gândirii captive și interzicerii publicațiilor în timpul comunismului. Dacă în alte țări foste comuniste (Rusia, Cehia, Bulgaria) există preocupări pentru studierea fenomenului, la noi s-a scris o singură lucrare (Ionuț Costea, István Király, Doru Radosav, *Fond secret. Fond „S” special: contribuții la istoria fondurilor secrete de bibliotecă din România. Studiu de caz – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995). Deși bine alcătuită, ea nu dezvoltă subiectul decât la nivelul Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca și vizează mai mult interpretări sociologice și filosofice, și mai puțin analize istorice, biblioteconomice, literare și sociale, atât de necesare pentru a înțelege pe deplin rolul bibliotecii în confiscarea gândirii libere. De asemenea, a apărut, cu ceva timp în urmă, o culegere de documente (Liliana Corobca (ed.), *Epurarea cărților din România (1944-1964): documente*, București, Editura Tritonic, 2010), axată pe tema arestării cărților în perioada comunistă. O altă lucrare semnată de aceeași Liliana Corobca (*Controlul cărții. Cenzura literaturii în regimul comunist din România*, București, Editura Cartea Românească, 2014), ne prezintă detaliile fenomenului reprezentat de scoaterea din circulație și, frecvent, distrugerea cărților sub regimul comunist. Nu în ultimul rând, amintim teza de doctorat aparținând Roxanei Bălăucă, *Cenzura în bibliotecile centrale universitare din România în perioada comunistă*, susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în anul 2013.

Pentru a da consistență cercetării noastre, am utilizat metode diverse, unele specifice cercetării istorice, precum: deductivă, explicativă și analogică, menite să susțină argumentele și ipoteza (comparațiile vor face trimitere la situații care pot fi similare sau diferite în mai multe

bibliotecii), prin ordonarea, analiza și interpretarea documentelor inedite. Am apelat și la metode conexe cercetării istorice, precum ancheta pe bază de chestionare, adresate utilizatorilor bibliotecii, și interpretarea rezultatelor descoperite; am realizat interviuri structurate pentru a obține mărturii directe de la personalul de specialitate (directori, arhivari, bibliotecari care au avut legătură directă cu cenzura comunistă și cartea din *fondul secret*). Am recurs, de asemenea, la elaborarea studiului de caz privitor la cartea de la *fondul secret* din Biblioteca Județeană „Gheorghe Asachi” și din Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, deoarece am cunoscut direct situația din instituțiile menționate și am avut acces nemijlocit la resursele de studiu (arhiva, registrele bibliotecii, fondurile de carte), în calitate de bibliotecar.

Biblioteca românească în perioada comunistă.

Legislație, cenzură, carte interzisă

În comunism, biblioteca s-a bazat în privința activității interne, mai ales, pe rolul ei tradițional de selectare și conservare și a funcționat în relațiile cu exteriorul în special ca un centru de împrumut. Această ambivalență a făcut din ea o instituție care se adresa mai curând publicului de școală decât publicului larg. Bineînțeles, cartea și publicațiile periodice erau accesibile tuturor celor care puteau achita o taxă de înscriere, dar focalizarea ei pe segmentul școlarizat era clară de vreme ce întreaga populație era ideologic activă în educație, producție etc. Atenția ei concentrată mai curând pe literatură, *curriculum*-ul școlar și/sau traduceri (cartea netradusă era aproape absentă din bibliotecile publice) susține acest argument. Biblioteca publică s-a bazat pe fondurile și colecțiile curriculare și și-a dezvoltat legăturile cu școlile din apropiere. În perioada comunistă, concentrarea bibliotecii pe publicul

școlar făcea parte dintr-un proiect mai larg, acela de formare a „omului nou”, iar acest lucru anula definirea ei ca spațiu public¹.

În legislația de bibliotecă din timpul regimului comunist se pot distinge acte normative cu valoare generală și altele referitoare la anumite tehnici și activități specifice. Documentul fundamental emis în timpul comunismului, care încă reglementează parțial, este „Hotărârea nr. 1542 a Consiliului de Miniștri privind măsurile ce trebuie luate pentru îmbunătățirea activității bibliotecilor din Republica Populară Română” publicată în *Buletinul Oficial* nr. 120 din 29 decembrie 1951. Articolul 7, punctul b. reprezintă baza introducerii cenzurii comuniste în biblioteci: „Direcția generală a Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri împreună cu Comitetul Așezămintelor Culturale va întocmi și edita lista tipăriturilor ce urmează a fi scoase din biblioteci și va controla permanent conținutul politic al fondurilor de cărți din bibliotecile de toate categoriile”. A fost o lovitură dură dată bibliotecilor prin eliminarea din circuitul curent a celor mai valoroase cărți ale culturii române, cu urmări grave asupra accesului la lectură a generații întregi de elevi și studenți, dar și a altor categorii de utilizatori ai bibliotecii, în special intelectuali. Împărțirea în „Fond liber” și „Fond S (Secret)” a dăinuit practic până la prăbușirea comunismului, deși anumite publicații au fost repuse în circulație în perioada dezghețului din deceniul al șaptelea al secolului trecut².

Anul 1945 deschide prima etapă în constituirea fondurilor secrete, conform Decretului-lege din 2 mai. În expunerea de motive aferentă actului normativ, ministrul Propagandei, Petre Constantinescu-Iași, arată că această măsură s-a luat în baza prevederilor Convenției de Armistițiu pentru „retragerea imediată din circulație a publicațiilor

¹ Constantin Bălășoiu, *Biblioteca publică și provocările trecutului*, <http://www.contributors.ro/cultura/biblioteca-publica-%C8%99i-provocările-trecutului/> (accesat la 14 august 2014).

² Mircea Regneală, *Legislația românească de bibliotecă în perioada 1948-1989*, <http://ebooks.unibuc.ro/StiinteCOM/bibliologie/12.htm> (accesat la 11 septembrie 2014).

periodice și neperiodice, reproducerilor plastice și grafice, filmelor, discurilor, medaliilor și insinelor metalice, având un caracter de tip fascisto-hitlerist sau conținând elemente de natură a dăuna bunelor relații ale României cu Națiunile Unite și Uniunea Sovietică”³. Pe de o parte, motivele menționate au misiunea de a determina înlăturarea prin aceste măsuri a „otrăvii fasciste”, iar, pe de altă parte, ele sunt expresia unui partizanat politic, evident marcat de culoarea politică comunistă a ministrului filsovietic, P. Constantinescu-Iași, în sensul că înlăturarea explicabilă a publicațiilor „fasciste” sau de nuanță „fascistă” sunt o „condițiune primordială” pentru „reala democratizare a țării... pentru cimentarea prieteniei noastre cu toate popoarele iubitoare de libertate și pace”, dar, pe de altă parte, supralicitează necesitatea bunelor raporturi cu U.R.S.S.: „în special cu popoarele sovietice de la Răsărit”⁴.

Decretul-lege din 4 mai 1945 stabilește cadrul legal pentru desfășurarea campaniei de epurare a cărților, a tipăriturilor în general, campanie care se va dovedi, prin momentele dramatice ulterioare, unică în istoria României prin isteria declanșată împotriva cuvântului scris. Deși în aparență decretul-lege reia măsurile deja decise de Comisia de Armistițiu, în realitate, sub pretextul creării unui cadru juridic organizat de desfășurare a epurării, el conferă campaniei dimensiuni noi:

1) Lărgeste foarte mult numărul de publicații suspecte, prin stabilirea unei perioade ample de apariție: 1 ianuarie 1917 – 23 august 1944 și prin introducerea unui nou criteriu: „idei și pasagii legionare, fasciste, hitleriste, șoviniste, rasiste”.

2) Pune pe seama autorităților românești (a Regelui Mihai I, îndeosebi) responsabilitatea campaniei de epurare a cărților, scoțând din joc Comisia de aplicare a Convenției de Armistițiu și, prin aceasta,

³ Ionuț Costea, István Király, Doru Radosav, *Fond secret. Fond „S” special: contribuții la istoria fondurilor secrete de bibliotecă din România. Studiu de caz – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 67.*

⁴ *Ibidem.*

U.R.S.S. Ca și în cazul desemnării lui Petru Groza drept premier, sovieticii acționau cu abilitate, prin intermediul autorităților române, pentru a nu fi acuzați de americani și englezi de amestec în treburile interne ale României.

3) Introduce, spre deosebire de Comunicatul Comisiei, sancțiuni severe (inclusiv cu închisoarea) împotriva celor care nu respectă prevederile decretului.

4) Impune retragerea arbitrară din circulație a unor tipărituri înainte ca ele să fie desemnate de comisia special instituită și publicate în *Monitorul Oficial*⁵.

Cenzura este definită ca reprezentând orice intervenție a unei instituții sau persoane cu scopul de a controla propagarea informațiilor din motive de ordin religios, politic, cultural sau moral. Originea cenzurii se află în Antichitate, însă semnificația sa a evoluat de-a lungul timpului. Prin cenzură se dorește controlarea modului de a gândi al indivizilor pentru a-i proteja de ideile considerate periculoase sau pentru a răspândi propriile concepte ale unei persoane, regim politic sau instituții⁶. Acest sistem de supraveghere și control vizează informațiile și ideile care circulă printre membrii unei societăți. Cenzura se referă la revizuirea cărților, periodicelor, jocurilor, filmelor, emisiunilor de televiziune, programelor de știri și altor medii de comunicare cu scopul modificării sau suprimării acelor componente ale mass-media care pot fi ofensatoare, periculoase sau controversate. Ea reprezintă actul oricărei entități politice, religioase, administrative sau militare de a condiționa exprimarea, difuzarea de informații, opinii sau idei, de creații intelec-

⁵ Paul Caravia (coord.), *Gândirea interzisă: scrieri cenzurate. România (1945-1989)*, cuvânt înainte de Virgil Cândea, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 26-33; Ion Cristoiu, *Paranoia arestării cărților*, http://www.history.ro/exclusiv_web/general/articol/1945-1950-paranoia-arestarii-cartilor (accesat la 20 septembrie 2014).

⁶ Roxana Bălăucă, *Cenzura în bibliotecile centrale universitare din România în perioada comunistă*, teză de doctorat (rezumat), Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2013, p. 1.

tuale, pe care publicul are dreptul să le cunoască, în funcție de valorile pe care un regim politic înțelege să le protejeze la un moment dat⁷.

Odată cu instaurarea regimului comunist în România, cenzura devine total diferită de ceea ce a existat înainte. Se instituie un control absolut și sufocant asupra oricărui produs intelectual și asupra oricărei forme de comunicare. Se cenzurează tot: cărți, periodice, formule de adresare, hărți, buletine meteorologice, fotografii, vestimentație, coafuri, ierarhizarea profesiilor, simpatia pentru alte țări, practicile religioase etc. Inclusiv folclorul este afectat de noua politică de controlare și de manifestare a creației intelectuale. Bibliotecile devin principalele instituții care fac obiectul cenzurii totalitare, colecțiile cu acces limitat sau închis devenind obișnuite în aceste instituții de formare și de cultură, căci întreaga cultură română suferă un proces de alienare cu consecințe dintre cele mai grave pe termen lung⁸. Bineînțeles că forme de cenzură a cărții și a presei au existat începând cu 1938, când statul român a traversat regimuri politice autoritare. Totuși, abia odată cu instaurarea regimului comunist, cenzura cărții a cuprins toate palierele, iar bibliotecile au devenit cele dintâi instituții care au pus în practică nouă politică editorială.

În literatura de specialitate, s-au impus doi termeni pentru a defini procesul de distrugere a culturii scrise. Primul este *bibliocaus*, utilizat de Fernando Báez pentru a defini orice încercare a unei puteri de a distruge urmele memoriei din dorința de a controla individul sau societatea. Astfel, sunt eliminate diferențele de opinii care nu sunt acceptate de către regimurile totalitare, cu scopul de a intimida, demoraliza și diminua rezistența populației⁹. Cel de-al doilea termen este

⁷ Irina Digodi, *Libertatea intelectuală și accesul la informație: ghid pentru bibliotecari*, Chișinău, Editura Epitaf, 2006, p. 33.

⁸ *Ibidem*, p. 34-35.

⁹ Fernando Báez, *Historia universal de la destrucción de libros: de las tablillas sumerias a la guerra de Irak*, Barcelona, Ediciones Destino, 2004, p. 218-219.

libricid, folosit de Rebecca Knuth. Autoarea afirmă că bibliotecile și cărțile reprezintă nucleul identității unui popor care îi protejează de tendințele de omogenizare ale regimurilor extremiste. Prin distrugerea lor se creează un mediu prielnic pentru propagarea ideologiei. Prin folosirea noțiunii de *libricid*, Rebecca Knuth pune distrugerea culturii scrise alături de cea a crimelor împotriva umanității¹⁰.

Cenzura trebuie înțeleasă într-o accepțiune mai largă a termenului: bibliotecile nu propun lucrări interzise de legile în vigoare decât în momente rare sau dramatice. Orice instituție culturală știe că a selecta și a oferi înseamnă, de asemenea, a limita și a interzice. În primul rând, cenzura se realizează în timpul achiziției. E drept că, de cele mai multe ori, apare o cenzură de natură economică, determinată de factorul material. Totodată, o lungă perioadă, achizițiile de publicații din bibliotecă au fost supravegheate de către diverse instituții politice sau religioase și asociații care se interesau de tipurile de documente oferite cititorilor și, mai ales, de conținutul lor. Acestea au fost în perioadele istorice premoderne sursele de cenzurare a cărții. Totuși, mereu s-a clamat libertatea bibliotecarului în a alege și aceasta a venit odată cu apariția unui document foarte important pentru ceea ce înseamnă libertatea gândirii, anume *Library Bill of Rights* (1939), elaborat de Asociația Bibliotecilor Americane, care prevedea eliminarea acelor check-lists de documente din trecut și a altor tipuri de documente ce vizau restricționarea liberului acces la colecțiile unei biblioteci¹¹.

Bibliotecile ar trebui să fie locuri ferite de cenzură. Ele reprezintă o cale către cunoaștere, delectare și educație. Au existat însă și vremuri dificile, când biblioteca a devenit obiect al presiunii publice,

¹⁰ Jeffrey Kasner, Rebecca Knuth, *The Past Is in Flames: An Interview with Rebecca Knuth*, <http://www.cabinetmagazine.org/issues/12/kasner.php> (accesat la 20 iunie 2015).

¹¹ Marie Kuhmann, Nelly Kuntzman, Hélène Bellour, *Cenzura și bibliotecile în secolul XX*, prefață de Martine Poulain și Jean Hébrard, traducere de George Bogdan Târa, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 10-11.

realizată atât la nivel formal, cât și informal. În momente de criză – războaie mondiale, dificultăți economice – chiar și în statele unde democrația a atins un nivel ridicat de dezvoltare, s-a introdus cenzura în bibliotecă. În Statele Unite ale Americii și în Marea Britanie au existat etape când diferite cărți sau documente au fost interzise sau cenzurate din motive morale, politice sau religioase, cele mai afectate fiind bibliotecile școlare¹². Situația a stat cu totul altfel în U.R.S.S., de exemplu, unde cenzura s-a dezvoltat pe multiple paliere, cuprinzând atât spațiul public, cât și spațiul privat, ea devenind ulterior model de urmat pentru alte state totalitare. *Glavlit* a fost cea mai importantă instituție administrativă de stat, care a impus cenzura în Uniunea Sovietică. Cercetătorii se referă la un sistem complex al cenzurii, piramidal, în vârf fiind „gensec”-ul – secretarul general, care dădea indicații, hotărârea lui fiind definitivă și irevocabilă. De el depindeau operele scriitorilor și ale savanților, uneori și viața acestora. În anii de dictatură stalinistă, această formă de control a avut consecințe extreme: din nefericire, Stalin se interesa foarte mult de literatură și mulți autori nevinovați au plătit cu viața din cauza cărților lor¹³.

Nu în ultimul rând, un rol important în evoluția cenzurii l-a avut autocenzura (așa-numita cenzură interioară). Considerată „mai periculoasă decât constrângerile instituționale”, autocenzura înseamnă controlul neoficial pe care autorul și-l impune în timpul actului de creație, când știe dinainte (sau doar bănuiește) ce se poate spune și ce nu, ce poate să apară și ce nu, ce se va bucura de succes sau nu se va difuza¹⁴. Liliana Corobca apreciază că: „Autocenzurarea constantă ducea la pierderea originalității, la plafonare, la dorința de a publica cu orice preț,

¹² *Censorship. A World Encyclopaedia*, vol. 3: L-R, edited by Derek Jones, foreword by Doris Lessing, London; Chicago, Fitzroy Dearborn Publishers, 2001, p. 1416.

¹³ Liliana Corobca, *Controlul cărții. Cenzura literaturii în regimul comunist din România*, București, Editura Cartea Românească, 2014, p. 8.

¹⁴ *Ibidem*.

cea ce a contribuit în mare măsură la instrumentalizarea creatorilor, la transformarea lor în simpli pionieri ai unui mecanism sofisticat de partid. Scriitorul Vladimir Voinovici scria că «cenzorul principal în Uniunea Sovietică este frica». În regimul comunist, autocenzura ajunsese condiție esențială pentru publicarea sau prezentarea în public a unui text¹⁵. Ca să amintim numai de schimbările mai importante la nivelul difuzării cărții în U.R.S.S., vom spune că începând cu anul 1930 Feodor Dostoievski a devenit un scriitor indezirabil din pricina tematicii și complexității scriiturii sale, fiind preferate operele lui Maxim Gorki, Aleksandr Pușkin și Lev Tolstoi, dar și acestea erau supuse procesului cenzurii, căci numai scrierile care serveau intereselor partidului comunist erau acceptate¹⁶. Situația a stat la fel și în R.S.S. Moldovenească. Aici cenzura era de trei tipuri: exista o cenzură la editură, alta la bibliotecă, prin reclamații (au existat cazuri de bibliotecari care denunțau existența unor cărți „nedorite” pe rafturile bibliotecilor), și cea de-a treia, *Glavlit*, când cărțile erau, de cele mai multe ori, scoase din colecțiile bibliotecilor (Biblioteca Națională, Arhiva de Stat, Academia de Știință). Literatura română se afla în fonduri speciale, la care aveau acces numai cercetătorii pe baza unor aprobări din partea conducerii bibliotecii. Un alt aspect tragic este faptul că, de multe ori, documentele considerate periculoase nu erau selectate în colecții speciale, secrete, ci erau pur și simplu distruse sau arse¹⁷.

Rolul Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor în procesul epurării cărților

Modelul care a stat la baza instaurării cenzurii în România a fost cel al Uniunii Sovietice, fiind creată o instituție similară celei din

¹⁵ *Ibidem*, p. 86-87.

¹⁶ *Censorship. A World Encyclopaedia*, ed. cit., p. 1423-1424.

¹⁷ Claudia Balaban, *Cenzura în R.S.S. Moldovenească*, cuvântare susținută în cadrul Sesiunii de Comunicări Științifice „Cenzura în bibliotecile românești în secolul XX”, organizate de Biblioteca Județeană „Gheorghe Asachi” din Iași, în perioada 20-21 iunie 2014.

U.R.S.S., Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor, care avea rolul de a aplica cenzura în România. În atribuțiile acesteia intrau controlul textelor trimise spre editare, DGPT acordând dreptul *bun de imprimat* și *bun de difuzare*, controlul și epurarea librăriilor, anticariatelor și bibliotecilor, controlul materialelor provenite din import și al celor destinate exporturilor, atât pentru instituții, cât și pentru persoane fizice. Ea a funcționat până în anul 1977, când a fost desființată. Controlul asupra societății a continuat să existe și după desființarea DGPT, atribuțiile sale fiind preluate de alte instituții ale aparatului de stat. Sarcinile DGPT au constat atât în crearea instrumentelor de lucru, cât și în verificarea modului în care au fost aplicate instrucțiunile. Criteriile de selecție a publicațiilor au variat de-a lungul timpului, pornind de la eliminarea publicațiilor cu caracter „fascist”, „șovin” sau care ar putea afecta relațiile României cu Națiunile Unite, până la eliminarea din circuitul lecturii a tuturor acelor materiale care ar fi putut aduce prejudicii regimului comunist¹⁸.

Principalele instrumente de lucru care au stat la baza acestor acțiuni le-au reprezentat listele de publicații apărute în *Monitorul Oficial* și cataloagele editate de către DGPT, în număr de opt, completate de note telefonice sau adrese trimise bibliotecilor prin care se solicita scoaterea expresă a unor autori sau volume. Primele liste de publicații interzise au apărut în *Monitorul Oficial* începând cu luna martie a anului 1945, până în luna august a aceluiași an fiind publicate 10 liste. Ulterior, acestea au fost încorporate în cataloagele cumulative editate în 1946 și 1948. Urmează apoi încă o serie de indexuri, a căror numerotare merge până la opt, ultimul volum fiind publicat în 1966. După această dată, selecția materialului din biblioteci poate fi considerată completă, atenția fiind îndreptată în special asupra publicațiilor provenite din import. Modificările în ceea ce privește componența fondurilor bibliotecilor,

¹⁸ Roxana Bălăucă, *op. cit.*, p. 6.

survenite în urma schimbărilor pe plan intern sau extern, sunt comunicate instituțiilor prin note informative. Prin acestea se solicita scoaterea din circulația liberă și includerea în fondul secret a anumitor titluri, autori sau a publicațiilor care abordează subiecte neagreate de regim. Această practică s-a păstrat până la căderea regimului comunist¹⁹.

Angajații DGPT au încercat să controleze toate instituțiile responsabile de circulația cuvântului scris de pe întreg teritoriul țării. Cenzura s-a manifestat în mod preventiv, prin controlul și ajustarea textelor destinate publicării, sau punitiv, prin eliminarea treptată a publicațiilor tipărite care nu corespundeau cerințelor regimului. Cărțile, precum și celelalte categorii de documente considerate indezirabile, au fost scoase din circuitul lecturii, autoritățile solicitând stocarea și inventarierea lor separat de restul colecțiilor bibliotecilor. În unele cazuri, s-a recurs chiar la topirea materialului epurat. Din acest motiv, au apărut în biblioteci fonduri diferite de publicații, organizate în fondul liber, fondul documentar, fondul secret²⁰.

Astfel, *biblioteca interzisă* cuprindea: „cărțile fasciste, în special anii 1937-1944; cărțile șovine, anticomuniste, antimarxiste combative și de propagandă; cărțile polițiste cu excepția clasicilor genului, cărțile pornografice, de aventuri etc.; traducerile din literatura anglo-americană din perioada 1920-1945; cărțile ocultiste, neștiințifice, de visuri, minuni etc.; manualele de școală elementară și liceu din perioada 1920-1948; statutele partidelor politice și ale celor fasciste și legionare”. Se mai adăugau lucrările scrise de membrii Casei Regale sau scrierile despre ei și autorii din listele oficiale. Totodată, se preciza faptul că „biblioteca interzisă nu poate fi consultată de nimeni fără aprobarea

¹⁹ Liliana Corobca, *op. cit.*, p. 88-89; Victor Frunză (ed.), *Cartea cărților interzise*, ediția a 2-a, București, Editura Victor Frunză, 2003.

²⁰ *Ibidem*, p. 91-94.

unor foruri ce vor fi stabilite mai târziu”, cărțile urmând a fi puse separat, iar fișele vor fi scoase din catalogul public²¹.

În *biblioteca documentară* erau incluși: „clasicii literaturii filozofice și științei” dacă sunt comentați de autori a căror operă este interzisă; „cărți de știință pură” ai căror autori sunt considerați persona non-grata (criminali de război, fugiți din țară); „cărți de istorie și geografie, care conțin problema Basarabiei; lucrările cosmopolite; materialul militar, regulamente, tratate din 1916; legile și instrucțiunile din 1920-1945; cărțile marxist-socialiste, democratice care nu mai corespund actualelor împrejurări”, precum și toate periodicele dinainte de instaurarea noii ordini politice. Este menționat faptul că aceste lucrări pot fi consultate de către profesori universitari, cercetători sau studenți, numai pe baza unei recomandări venite din partea unui cadru didactic universitar. Fișele acestor cărți au fost scoase din catalogul general, dar cărțile au rămas pe locurile lor în depozite²².

Restul publicațiilor intrau în *biblioteca liberă*, lucrările autorilor „clasici români și străini, neconsemnați sau comentați fără tendință”, precum și lucrările de știință. Fondurile documentare au fost desființate după 1968, însă cele secrete s-au păstrat până la căderea regimului comunist. Unele dintre mențiunile stabilite pentru fondul documentar, ca de exemplu posibilitatea ca lucrările să fie consultate la recomandarea unui profesor universitar, au devenit valabile treptat și pentru literatura secretă²³.

De la înființarea Direcției pentru Presă și Tipărituri, în 1949, și până la desființarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor, în 1977, atribuțiile acestei instituții au evoluat, ajungându-se la controlarea mass-mediei și a tuturor domeniilor culturale și științifice de către cenzură.

²¹ Marian Petcu, *Puterea și cultura: o istorie a cenzurii*, cuvânt înainte de Mihai Coman, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 174.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

Desființarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor, care își schimbase între timp numele în Comitetul pentru Presă și Tipărituri, nu a determinat dispariția cenzurii în România. Liliana Corobca subliniază faptul că nu trebuie confundată cenzura comunistă cu instituția cenzurii și că DGPT a reprezentat doar o etapă a cenzurii comuniste care a continuat să se manifeste și după desființarea Direcției în 1977²⁴.

Reflectarea noii direcții a cenzurii în presa de specialitate

Presa de specialitate s-a pus în mișcare pentru transpunerea în practică a deciziilor noului regim politic. Un articol-bilanț, *Bibliotecile sindicale*, publicat în *Călăuza bibliotecarului* în octombrie 1948, stabilește drept sarcină fundamentală a bibliotecarilor, alături de vigilența ideologică, epurarea cărților din biblioteci: „În aprovizionarea bibliotecilor cu cărți literare, bibliotecarii au avut permanent sarcina de a fi vigilenți, de a nu lăsa să pătrundă în bibliotecă cărțile puse în slujba ideologiei decadente. Nu toți bibliotecarii au știut să ducă la capăt această muncă. De aceea, problema vigilenței și a epurării bibliotecarilor rămâne o sarcină permanentă a bibliotecarului”. Un răspuns la *De vorbă cu bibliotecarii*, din același număr, conturează și mai bine imaginea: „Fiecare bibliotecar este dator să semnaleze fie redacției noastre, fie forurilor competente, orice carte pe care o crede periculoasă sau nefolositoare și care nu este menționată în «Publicațiile interzise», în așa fel încât acea carte să fie cercetată de Comisia de epurare și trecută în listele ce vor apare în viitor”²⁵.

Numărul 3, din noiembrie 1948, al revistei aduce prin articolul *Să curățăm bibliotecile de arhivă fascistă*, din cadrul rubricii „Îndrumări practice pentru bibliotecari”, noi amănunte privind rolul bibliotecarului

²⁴ Vezi Liliana Corobca, *op. cit.*, p. 96-98.

²⁵ *Bibliotecile sindicale*, în *Călăuza bibliotecarului*, nr. 10/1948, p. 7; *De vorbă cu bibliotecarii*, p. 37.

în această vastă campanie de epurare: „...fiecare bibliotecă cu mai puțin de 2.000 de volume trebuie să-și înscrie în planul de muncă următorul angajament: «Până la 31 decembrie 1948, nicio carte antiprogresistă, antidemocratică în bibliotecă!»²⁶. Numărul 4, decembrie 1948, al *Călăuzei bibliotecarului* face – în cadrul aceleiași rubrici – analiza felului *Cum se desfășoară acțiunea de epurare a bibliotecilor*. Se evidențiază astfel câteva condiții care pun în pericol acțiunea de epurare. Iată două dintre ele: „Cărțile scoase trebuiesc înlăturate total, fiindcă altfel acolo unde găsec prilejul oamenii dușmănoși regimului nostru de democrație populară caută să reintroducă în biblioteci cărțile de otravă fascistă (...). În sfârșit, bibliotecarii mai trebuie să fie atenți la cărțile pe care le dau cu împrumut. Multe din aceste cărți s-ar putea să aibă un conținut diversionist sau decadent și ele să nu se mai întoarcă în bibliotecă, circulând clandestin din mână în mână”²⁷.

Constituirea fondurilor D și S ale bibliotecilor

Campania de identificare și interzicere a cărților „necomuniste” a continuat după 1948. Între anii 1950-1956, sunt trimise bibliotecilor publice noi și noi variante, mereu „îmbunătățite” (ceea ce înseamnă cu mereu mai mare efect distructiv), ale unor broșuri de genul: *Instrucțiunile cu privire la selectarea cărților din fondul bibliotecilor* sau *Regulamentul privind importul materialelor de presă și editură, clasificarea, păstrarea și folosirea acestora*. Urmează *Instrucțiunile nr. 346/13 octombrie 1960* privind stabilirea categoriilor fondurilor de cărți din biblioteci, elaborate de Ministerul Învățământului și Culturii, Direcția Generală a Așezămintelor Culturale, prin Fondul de Stat al Cărții, înființat inițial de direcția bibliotecilor, cu avizul Direcției de Control și Orientare pentru

²⁶ *Să curățăm bibliotecile de arhivă fascistă*, în *Călăuza bibliotecarului*, nr. 3/1948, p. 33.

²⁷ *Cum se desfășoară acțiunea de epurare a bibliotecilor*, în *Călăuza bibliotecarului*, nr. 4/1948, p. 36-37.

Administrația Locală de Stat. Simultan se alcătuiesc listele cu bibliotecile din țară care au dreptul să dețină fondul D („documentar”, accesibil doar unor specialiști, cu aprobare) și fondul S („special”, inaccesibil). În mod straniu, multe lucrări științifice din domenii fără nicio legătură cu ideologia sunt supuse aceluiși regim. Abia în 1964, când se produce un vag dezgheț ideologic și sunt eliberați din închisori deținuții politici, publicațiile cu caracter tehnico-științific sunt și ele eliberate dintre gratiile fondurilor D și S²⁸. Un episod oarecum hilar îl constituie scoaterea din circulație de către partidul comunist – după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu în 1965 – a documentelor partidului comunist anterioare, în conformitate cu *Instrucțiunile nr. 1003 din 15 august 1968 privind clasificarea, păstrarea, circulația fondurilor de bibliotecă* (elaborate de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă ca urmare a unei decizii a Biroului Executiv al C.C. al P.C.R.).

Scurta perioadă de relativă liberalizare din deceniul șapte este încheiată brusc prin emiterea așa-numitelor „teze din iulie” 1971 ale lui Nicolae Ceaușescu, urmate imediat de Instrucțiunile C.C. al P.C.R. referitoare la Propuneri(le) de măsuri pentru îmbunătățirea activității ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii. Intransigența ideologică se accentuează în progresie geometrică, reverificându-se fondurile de cărți din biblioteci, preluându-se de la populație, prin „achiziționare”, cărțile neconforme cu noile exigențe ideologice și ajungându-se până la găsirea unor metode de controlare a comerțului cu cărți străine din pitoreștile „talcociuri” din perioada comunistă²⁹.

Mii de cărți sunt din nou orientate spre fondurile secrete ale bibliotecilor. În 1987, în fondul S al Bibliotecii Centrale de Stat (actuala Bibliotecă Națională a României), existau 26.549 de cărți. Cărțile unor

²⁸ Alex Ștefănescu, *Cărți interzise. Din „realizările” regimului comunist, în România literară*, nr. 50/ 2004, p. 16.

²⁹ *Ibidem*.

scriitori nonconformiști, ca Ana Blandiana, Nicolae Manolescu sau Mircea Dinescu, sunt scoase din circulație prin „retragerea din librării” și interzicerea comentării lor în presă. Pentru stigmatizarea unor scrieri – cum a fost cazul celor publicate de Octavian Paler și Ion Anghel-Mânăstire – sunt organizate procese publice. Toate aceste măsuri și numeroase altele, inițiate de o monstruoasă birocrație constituită în spațiul culturii, nu mai au însă eficacitatea celor din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, când teroarea ideologică era susținută de amenințarea cu lichidarea fizică a nesupușilor³⁰.

Situația manuscriselor

Activitatea distructivă desfășurată de regimul comunist în domeniul culturii s-a îndreptat și împotriva manuscriselor sau dactilogramelelor – confiscate de la scriitori și păstrate apoi sub cheie sau distruse. Lucrările sunt, așadar, scoase din circulație înainte de a deveni cărți publicate. Activiștii P.C.R. și lucrătorii Securității intervin (și reușesc) ca unele opere să nu mai apară.

Datorită strădaniilor lui Paul Caravia, el însuși fost deținut politic, aflat după 1989 în poziția de consilier al Inspectoratului pentru Cultură al Municipiului București, dispunem astăzi de informații ceva mai numeroase referitoare la anvergura acestui genocid cultural. Din evidențele sale reiese că poliția politică a sechestrat manuscrise, dactilogramme, fotografii, desene etc. de la un număr de cel puțin 123 de autori, printre care: Radu Gyr, Petru Dumitriu, Petre Țuțea, Ion Caraion, Victor Valeriu Martinescu, Petre Pandrea, Victor Frunză, Paul Goma, Virgil Carianopol, Sergiu Dan, Nicolae Steinhardt, Gheorghe Ursu, Eusebiu Camilar, Marcel Petrișor, Ion Negoitescu, Gheorghe Calciu Dumitreasa, Dumitru Stăniloiaie, Sandu Tudor, Ovidiu Papadima³¹.

³⁰ *Ibidem*, p. 17.

³¹ Paul Caravia, *op. cit.*, p. 569-601.

„Gulagul” cărților în România

Nimicirea cărții din România a atins proporții impresionante. Asemenea naziștilor, pe care-i criticau, comuniștii au ars vagoane de cărți ca un semn de dispreț față de cultură, pentru a instaura era „omului nou”. Un consilier al Regionalei de partid Cluj își consemnează activitatea de distrugere astfel: „Acest control făcut tipografiilor, librăriilor, bibliotecilor și anticăriilor din Cluj și Regională este ultimul și deci cel mai complet. El a fost precedat de un altul făcut tot de noi, în decursul lunilor ianuarie, februarie și martie, care s-a soldat cu blocarea și confiscarea unui număr de 4000 de volume. După ce va fi terminat controlul acum în curs, vom proceda la arderea materialului adunat, în asistența unei comisii care va semna procesul-verbal încheiat cu această ocazie”³². Dacă la început pustiirea bibliotecilor se desfășura sub pretextul „defascizării”, treptat ea a fost extinsă la tot ceea ce se situa în afara accepției proletcultiste. Într-un raport din septembrie 1950, se preciza concludent: „Serviciul Controlul Cărții și-a lărgit treptat sfera de activitate, urmărind evoluția politică a țării și întărirea regimului de democrație populară, trecînd de la opera de defascizare propriu-zisă la aceea de înlăturare a materialului răspândit de putreda cultură burgheză, barieră ideologică pe care clasa muncitoare trebuie s-o înlătore în drumul său spre socialism”. Iată ce fel de titluri erau sacrificate, conform unui raport din 1950: *Cronicul Româno-Moldo-Vlahilor* de Dimitrie Cantemir, Iași, 1835, *Anastasimatar*, traducere de Anton Pann, București, 1854, *Istoria lui Numa Pompiliu, al doilea craiu al Romei*, traducere din franceză de Alexandru Beldiman, 1820, *Manual de Istorie a Principatelor* de Fl. Aaron, 1839, *Povățuirea către economia de câmp*, Buda, 1806, *Gramatica Romano-Gallica*, Buda, 1833. Dintr-un alt raport din 1948: „S-au scos,

³² Gheorghe Grigurcu, *Gulagul cărților*, http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/87_via-aromaneasca-9-10-2013/10_cronica-literara/1618_gulagul-cartilor.html (accesat la 13 septembrie 2014);

fără niciun fel de alegere, absolut toate periodicele începând cu Revista «Curierul de ambe sexe» a lui Heliade Rădulescu, «Gazeta Transilvaniei», «Dacia» și altele și până la «Analele Academiei Române» și extrasele din Anale, pe care, indiferent de conținut, le-au retras din biblioteci pentru motivul, credem, că au caracter de periodicitate. La fel poate, a fost considerat și «Dictionarul limbii române» al lui August Treboniu Laurian care, apărând treptat în fascicule, a fost considerat periodic”. Și încă: „S-au retras toți clasicii antici (Aristofan, Sallustius, Eschil, Helvetius, Sofocle, Xenofon, Cornelius Nepos, Cicero, Ovidiu, Titus Livius), unii din ei în ediții diferite românești și franceze”. Lista continua cu Anatole France, Lev Tolstoi, Fénelon, Lord Byron, Maupassant, Montesquieu, Alfred de Vigny, Émile Zola, Goethe. Criteriile enunțate erau dintre cele mai ciudate³³.

De multe ori, unele lucrări erau trecute la index pentru că prefetele lor ample erau semnate de personalități ale perioadei interbelice: Constantin C. Giurescu, Petre P. Panaitescu, Petre V. Haneș etc. și nu puteau fi eliminate fără riscul distrugerii cărților. La fel s-a întâmplat și cu opere aparținând lui Titu Maiorescu, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Grigore Alexandrescu, Spiru Haret, Constantin Stere, George Coșbuc, I.L. Caragiale, Goga, Eugen Lovinescu, G. Călinescu, Petre Pandrea, Mihail Ralea.

Drama antilivrescă comportă și aspecte ridicole. Debarasându-se treptat de adepți și chiar de lideri, regimul comunist ajunge să treacă în fondul secret și producțiile acestora. Dintr-un *Plan de măsuri din 1958*, aflăm că trebuie retrase lucrări ale unor autori precum: Doncea Constantin, Răceanu Grigore, Miron Constantinescu, Pavel Ștefan, Bâgu Vasile, I. Chișinevschi, Dumitru Popescu și chiar ale lui Viaceslav Molotov, Gheorghii Malenkov, Dimitri Șepilov. N-au fost cruțați nici Lucrețiu Pătrășcanu și Petru Groza. Revoluția și-a devorat „copiii”. S-a

³³ *Ibidem.*

ajuns chiar la retragerea din circulație a operelor lui Iosif Visarionovici Stalin („toate lucrările”) și Mao Zedong³⁴.

Treptat, barbaria primelor valuri ale epurării a cedat parțial, în favoarea unor atitudini aparent mai abile. La un moment dat, furia distructivă s-a văzut înlocuită de un control mai atent, în măsură a recupera valoarea unor cărți vechi, cerute de instituții din străinătate, dispuse a plăti în valută, ceea ce, evident, convenea statului. Pot fi întâlnite aprecieri de acest fel: controlul cărților „a necesitat o triere amănunțită, deoarece am constatat că există și cărți de valoare care trebuie cruțate. Am găsit acolo în primul rând cărți vechi din primele tipărituri din țară, cu literă slavonă, unele din exemplare rare tipărite la Episcopia Buzăului, câteva exemplare ieșite din tipografia din Buda sau din primele tipografii ale Munteniei și Moldovei”.

Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor (DGPT), transformată, în 1970, în Comitetul pentru Presă și Tipărituri (CPT), și-a transferat, în 1977, structurile represive asupra Consiliului Culturii și Educației Socialiste (CCES), loc confortabil în care s-au regăsit numeroși cenzeni. Astfel, cenzenza a ajuns să impună mai multe filtre, aici intrând Ministerul Culturii și Învățământului, precum și redacțiile editurilor și periodicelor. Era una dintre fraudele propagandistice ale „Epocii de aur”. Repliindu-se după episodul relativei liberalizări din 1964-1965, conducerea comunistă a înțeles a deruta conștiința cetățenilor nu doar printr-un naționalism deturnat, ci și printr-o iluzie a unei iluzii: o așa-zisă revenire la atmosfera concesiilor noului regim³⁵.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

***Fondul secret de carte al bibliotecii județene
„Gheorghe Asachi” din Iași***

Persistența, după 1989, a *fondului secret* de carte în cadrul Bibliotecii „Gheorghe Asachi” din Iași ne-a oferit nu doar pretextul cercetării, ci și o întreagă documentație. În actualul stadiu al cercetării ne-au interesat condițiile generale de alcătuire și păstrare a acestui fond de carte, însă ne-am propus ca pe parcursul desfășurării cercetării să analizăm și componența, structura, dinamica și impactul lui asupra publicului de-a lungul celor cinci decenii de existență.

Într-un document trimis Ministerului Propagandei de către Regionala de Propagandă din Iași, la data de 7 ianuarie 1946, se cerea înființarea unei comisii care să se ocupe cu epurarea bibliotecilor publice: „În ceea ce privește controlul bibliotecilor publice, dat fiind că în orașul Iași se află universități și școli de cultură superioară, cu mai multe biblioteci, am fost de părere că epurația acestor biblioteci să nu o facă o comisie din afara universității”, căci acest lucru ar înrăutăți situația deja tensionată din mediul universitar ieșean, ci să se apeleze la conducerea universitară pentru a constitui o comisie care „să epureze, pe răspunderea ei, aceste biblioteci”³⁶.

Uneori, responsabilii desemnați să realizeze procesul de epurare a cărților sau să controleze buna lui funcționare se sesizau din oficiu asupra unor scăpări ale comisiei. Astfel, într-un *Raport de activitate* din luna septembrie a anului 1946, Serviciul Regional al Ministerului Informațiilor nota: „Am controlat pe teren modul cum se aplică epurația și am constatat o execuție mulțumitoare. S-au mai găsit încă publicații fasciste netrecute în broșură. Acestea vor fi comunicate și trimise Direcțiunii Culturale din Minister”³⁷, semn că sistemul cenzorial pătrunsese peste tot și nimic nu mai putea trece de ochiul vigilent al celor

³⁶ Dosarul 2914/ 1946, MPN, f. 33, față-verso.

³⁷ Dosarul 2914/1946, MPN, f. 188.

însărcinați să verifice „bunul” mers al lucrurilor. Totuși, în Biblioteca Județeană din Iași au fost situații când au fost puse la index lucrări care nu contraveneau regulilor impuse de regimul comunist și au scăpat altele, care, deși erau interzise, se aflau pe rafturile din Depozitul cu acces liber – ne referim, de exemplu, la unele lucrări în limbi străine, mai ales în limba germană, care n-au fost ținta epurării, pentru că foarte puțini dintre bibliotecarii din această instituție cunoșteau limba germană și nu le-au cunoscut conținutul³⁸.

Într-un alt document din luna ianuarie 1948, care cuprinde un raport de activitate a Secției de Educație politică din Iași, se preciza faptul că: „Biblioteca se ocupă cu controlul și epurarea materialelor reacționare, ea fiind în permanent contact cu Federala”. De asemenea, se urmărea stabilirea unei legături „cu librăriile pentru control, prin diverse acțiuni individuale sau colective, pentru intensificarea difuzării materialelor propagandistice”³⁹. Un document, cuprinzând un plan de activitate pe lunile ianuarie-mai 1948 a Comisiei de Studii și Documente din Iași, reia aceeași idee a nevoii de control și de eliminare a cărților considerate indezirabile: misiunea bibliotecii este de a „scoate cărțile cu conținut străin de concepția marxist-leninistă”, urmând a se controla, de asemenea, „tipăriturile ce vor apărea în viitor”⁴⁰.

În Biblioteca Județeană din Iași, cenzura s-a concretizat prin constituirea *fondului secret*, prin politica de creștere a colecțiilor bibliotecilor, orientată spre cumpărarea publicațiilor „corecte” din punct de vedere ideologic, dar și în relațiile cu cititorii, prin supravegherea lecturii, refuzul de a servi anumite materiale și prin mecanismul complicat de consultare a tipăriturilor retrase din circulație. Principala modalitate de constituire a fondului de circulație restrânsă din biblioteca

³⁸ *Registrul topografic* al cărții de la *Fondul secret* din Biblioteca Județeană Iași coroborat cu lucrări găsite în fondul liber din Depozitul Central al bibliotecii.

³⁹ Dosarul 46/1948, Secția Propagandă și Agitație, Fondul 2 al C.R. PRM/ Iași, f. 12.

⁴⁰ Dosarul 51/1948, Secția Propagandă și Agitație, Fondul 2 al C.R. PRM/ Iași, f. 1-2.

publică a constituit-o retragerea publicațiilor din circuitul lecturii pe baza listelor, iar mai târziu a notelor, emise de către instituțiile însărcinate cu aplicarea cenzurii. Treptat, acestora li se adaugă publicațiile importate, în special cele provenite din țările occidentale, lucrările identificate de către bibliotecari ca îndeplinind criteriile de cenzură stabilite prin legislație sau cele semnalate de către cititori.

Păstrarea materialelor din *fondul secret* se făcea diferențiat, în funcție de categoria în care erau incluse. Astfel, *fondul documentar* era depozitat în aceeași încăpere cu fondul liber, cu condiția ca spațiul de depozitare să nu fie în sala de lectură. Spre deosebire de acesta, materialelor clasate în *fondul secret* trebuia să li se asigure condiții speciale de securitate. Acestea trebuiau păstrate în depozite speciale, separat de restul colecțiilor bibliotecilor, iar accesul în aceste încăperi era permis doar persoanelor desemnate cu gestionarea lor. Circulația publicațiilor din *fondurile secrete* era stabilită prin legislație. Accesul cititorilor se făcea în funcție de categoria din care aceștia făceau parte și în funcție de fondul în care erau clasate materialele. Astfel, *fondul documentar* putea fi consultat de către specialiștii din domeniul respectiv pe baza unei aprobări din partea directorului instituției. Spre deosebire de acesta, publicațiile din *fondul special* putea fi consultate doar în încăperi special destinate acestei activități, pe baza unei aprobări emise de către conducerea bibliotecii⁴¹. Spre deosebire de cadrele didactice, care nu aveau nevoie de aprobare din partea universității pentru a consulta fondurile de circulație restrânsă, studenții trebuiau să obțină o aprobare din partea decanatului facultății, pe baza căreia era emisă aprobarea directorului bibliotecii. Pentru alte categorii de cititori era necesar un document eliberat de către instituția în care își desfășurau activitatea din care să reiasă necesitatea consultării publicațiilor de circulație restrânsă.

⁴¹ Rodica Burdea (șef al Depozitului Central al Bibliotecii Județene „Gheorghe Asachi” Iași), *Interviu despre Fondul Secret și cenzura în bibliotecă în perioada anilor 1975-1989*, acordat în luna septembrie 2014.

Securitatea fondului de circulație restrânsă era asigurată prin stocarea lucrărilor în depozite speciale, separat de restul fondurilor bibliotecilor, și prin desemnarea unui număr limitat de persoane care puteau intra în depozite. Acestor măsuri li se adăuga și obligativitatea de a servi publicațiile din aceste fonduri în spații special amenajate, care să îndeplinească măsurile de siguranță prevăzute de legislație⁴².

Condițiile de acces la materialele clasate în fondurile de circulație restrânsă au variat de-a lungul timpului. Dacă inițial era prevăzută doar obligativitatea autorizării de către directorul instituției care deținea aceste materiale, ulterior condițiile de acces se înăspresc și se diversifică, ajungând să difere în funcție de categoria din care făceau parte cititorii. Astfel, pentru a putea consulta publicațiile din fondurile de circulație restrânsă ale bibliotecii, cadrele didactice aveau nevoie de aprobare din partea directorilor instituției, iar studenții și cercetătorii de aprobare din partea decanatelor facultăților sau a institutelor de cercetare și a directorului bibliotecii. Pentru alte categorii de cititori era necesară recomandare din partea instituției în care își desfășurau activitatea și acordul conducătorului bibliotecii. Spre finalul regimului comunist, s-a introdus și necesitatea de a justifica consultarea materialelor epurate. Aceasta era posibilă doar în incinta bibliotecilor, în sălile de lectură special desemnate pentru acest scop⁴³.

Din analiza *Registrului Topografic* al cărții de la *fondul secret* al Bibliotecii Județene din Iași, pe care îl considerăm un document esențial pentru reconstituirea filtrelor de cenzură, reies următoarele date statistice: inițial, în registru au fost trecute 1.354 de titluri, cuprinzând 1.518 volume. Dintre acestea, de-a lungul timpului, șapte au fost înlocuite, iar

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Precizăm că mare parte din aceste informații ne-au fost furnizate pe cale orală de către persoane care au lucrat în bibliotecă în perioada comunistă și care au avut legătură cu publicațiile de la *fondul secret* și din colecțiile speciale ale Bibliotecii: Luana Troia, Rodica Burdea, Ileana Popazu, Liviu Papuc, Nicoleta Marinescu.

trei scoase definitiv din gestiune. Treptat, au mai fost adăugate 129 de titluri, ajungându-se la numărul total de 1.647 de volume aflate la *fondul secret*⁴⁴. Putem spune că înlocuirea sau scoaterea din gestiune a cărților nu s-a făcut decât ca urmare a constatării lipsei cărților. Aceste cărți erau scoase de bibliotecarul însărcinat cu păstrarea cărților de la *fondul secret*, fiind date spre împrumut altor persoane. Această informație ne-a fost transmisă de Luana Troia, persoana care, în ultimii ani ai perioadei comuniste, s-a ocupat de cartea din *fondul secret* și de Depozitul Central al Bibliotecii Județene „Gheorghe Asachi” Iași. Ea a declarat că a împrumutat deseori cărți din *fondul secret* unor colegi sau unor cunoștințe, persoane particulare, profesori și cercetători ieșeni. De asemenea, a afirmat că întreaga acțiune se desfășura în secret și că în bibliotecă, la nivel oficial, nu se împrumutau cărțile de la fondul secret nici măcar în sala de lectură. Despre o situație oarecum similară a vorbit Liviu Papuc, care a menționat că în perioada cuprinsă între anii 1976-1989, la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, s-au făcut împrumuturi de cărți interzise de cenzura comunistă. Ele se realizau pe baza recomandării venite din partea unui profesor universitar și, în funcție de statutul cărții, împrumutul se putea face la sala de lectură sau la domiciliu⁴⁵. Informația a fost confirmată și de Nicoleta Popescu, bibliotecar în aceeași instituție.

Cărțile din *fondul secret* al Bibliotecii Județene din Iași sunt așezate după cota de format, de la I la V, având toate mențiunea S pe coperta întâi și/sau verso-ul foii de titlu. De cele mai multe ori, prima pagină a cărții este tăiată de o linie roșie. Aceași linie roșie este întâlnită și pe fișa cărții respective, care se află numai în Catalogul de Serviciu din Biroul Catalogare, la care publicul nu are acces nici în prezent.

⁴⁴ Registrul topografic al cărții de la *Fondul secret* din Biblioteca Județeană Iași.

⁴⁵ Liviu Papuc (șef al Serviciului Relații cu Publicul din B.C.U. „Mihai Eminescu” Iași), *Interviu despre cartea de la Fondul secret*, acordat în august 2014.

Totuși, se pare că aceste fișe nu au fost mereu așezate în acel loc, ci într-un catalog special, ce se afla în aceeași cameră cu fondul de carte⁴⁶.

Această colecție are caracter enciclopedic, cuprinzând cărți din toate domeniile: opere ale autorilor interziși, lucrări cu o anumită tematică – istorică, folclorică, religioasă, filosofică, multe manuale școlare, dar și cărți vechi, de patrimoniu. Au fost situații în care multe dintre cărțile aflate în fondul de patrimoniu al bibliotecii au fost trecute la *fondul secret* din cauza conținutului lor considerat tendențios pentru regimul comunist. Chiar dacă fondul în cauză a primit numeroase achiziții și după înregistrarea respectivelor titluri la *fondul secret*, nu s-a trecut la înlocuirea lor, considerându-se probabil că nu puteau avea acces la ele decât anumiți angajați ai instituției. Dintre aceste cărți, amintim ediții bibliofile ale autorilor clasici români: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Lucian Blaga, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, dar și opere din literatura clasică universală. Cei mai mulți autori interziși au fost străini: ruși și germani, unii cvasi-necunoscuți, dar având scrieri „periculoase”. De asemenea, foarte multe dintre lucrările ideologilor partidului comunist au fost fie trecute la index, fie scoase de tot din colecțiile bibliotecii⁴⁷.

Periodicele lipsesc din cadrul acestui fond. În cazul acestui tip de publicații, s-a întâmplat un fenomen deloc de dorit. O hotărâre din 1957 a DGPT preciza că publicațiile seriale mai vechi de doi ani erau trimise la topit sau erau casate, motiv pentru care ele nu sunt de găsit printre colecțiile *fondului secret* din bibliotecă. Pentru o perioadă, au fost interzise chiar și colecțiile mai vechi ale *Scântei*, oficiosul Partidului Comunist Român, tocmai pentru a nu fi oferite spre analiză unele teze devenite desuete⁴⁸.

⁴⁶ *Registrul topografic* al cărții de la *Fondul secret* din Biblioteca Județeană Iași.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Luana Troia (șef al Depozitului Central și Director de Specialitate al Bibliotecii Județene „Gheorghe Asachi” Iași), *Interviu despre cartea interzisă*, acordat în iulie 2014.

Bibliotecarii erau considerați oameni ai muncii pe terenul intelectual, rolul atribuit lor fiind cel de ridicare a nivelului politic, ideologic și cultural al maselor. Activitatea lor în procesul de cenzură s-a concretizat prin retragerea publicațiilor din circuitul lecturii, atât a celor semnalate prin indexuri, cât și din proprie inițiativă, prin propagarea cărților cu conținut ideologic, prin îndrumarea și controlul lecturii cititorilor⁴⁹. Pentru a-și putea îndeplini această sarcină, erau organizate cursuri de instruire, în care accentul era pus pe informare și prelucrare. Acestor cursuri li se adaugă recomandările făcute de către stat, prin care li se cerea să fie la curent cu politica partidului, cu noile apariții din țară și din Uniunea Sovietică și cu preocupările și nivelul cultural al utilizatorilor bibliotecilor⁵⁰. Dacă în anii '50 gestionarii *fondului secret* nu erau foarte pregătiți nici din punct de vedere științific și biblioteconomic, nici în plan cultural, spre sfârșitul perioadei de care ne ocupăm, ei îndeplineau cerințele impuse de o asemenea responsabilitate. La Biblioteca Județeană din Iași, spre exemplu, ultima bibliotecară care s-a ocupat de acest fond înainte de 1989, Luana Troia, era șefa Depozitului Central, persoană cu o pregătire deosebită atât din punct de vedere biblioteconomic, cât și intelectual. Cu excepția ei, niciunui alt angajat al Bibliotecii, chiar din Depozitul Central, nu-i era permis să intre în camera unde era păstrat fondul⁵¹. Deși, în teorie, exista posibilitatea împrumutului pe baza aprobării conducerii instituției, în realitate, aproape niciun cititor al bibliotecii nu îndrăznea să solicite împrumutul cărților ce se aflau la index. Doritorii erau trecuți într-un caiet special care era controlat săptămânal de agenții Securității. Cei care solicitau accesul la *fondul secret* își asumau riscul de a fi anchetați sau erau nevoiți să dea

⁴⁹ Roxana Bălăucă, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁰ Dosarul nr. 19/1955, Biblioteca Regională Iași, f. 24-25.

⁵¹ Rodica Burdea (șef al Depozitului Central al Bibliotecii Județene „Gheorghe Asachi” Iași), *Interviu despre Fondul Secret și cenzura în bibliotecă în perioada anilor 1975-1989*, acordat în luna septembrie 2014.

explicații la locul de muncă⁵². Ceilalți bibliotecari au avut acces la acest fond abia după 1990, când s-a produs inventarierea întregului fond de carte al bibliotecii. Înainte de această dată, inventarul cărților era făcut doar de persoana care se ocupa de fond; se poate astfel explica de ce lipsa unor cărți nu era sancționată.

Deși de-a lungul celor cinci decenii de existență a cenzurii în bibliotecă au existat momente când unii autori au fost reabilitați, iar cărțile lor au fost reeditate, la Biblioteca Județeană din Iași nu s-au luat măsuri de repunere a cărților interzise în circulație. Cărțile cu pricina s-au păstrat în continuare în *fondul secret*, unde le găsim și astăzi, iar pe rafturile bibliotecii au apărut ediții mai noi ale aceleiași lucrări, publicată însă în timpul regimului comunist și deci supusă regulilor de editare restrictive ale acelor vremuri.

Fondul secret de carte al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași

În cazul Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, situația a fost puțin diferită față de alte cazuri similare din țară. Aici a existat o permisivitate mai mare pentru împrumutul publicațiilor interzise. Aserțiunea se bazează pe mărturiilor adunate de la personalul bibliotecii din acea perioadă (șefa Depozitului Central, șeful Serviciului Relații cu Publicul, bibliotecari) și plecând de la analiza caietelor cu evidența cititorilor care au accesat publicațiile de la *fondul secret*. Aceste caiete de evidență a cititorilor pot reprezenta ele însele punctul de plecare pentru o cercetare asupra gândirii interzise în perioada comunistă în România, despre impactul pe care l-a avut trecerea unor cărți la index pentru intelectualitatea și lumea academică ieșeană și despre

⁵² Nicoleta Marinescu, *BCU Iași: Parcurs sentimental: schiță monografică*, Iași, Editura StudIS, 2008, p. 42; Liviu Papuc, *Interviu despre cartea de la Fondul secret*, august 2014.

mijloacele pe care cercetătorii din această zonă a Moldovei le-au găsit pentru a trece bariera impusă de sistem în privința studiului.

O analiză a celor trei registre: *Registru pentru evidența fondului special (1969-1974)*, *Fond „S” Sala Periodice (1974-1984)*, *Împrumut Acasă (Comandă) „S” (1977-1986)* ne indică faptul că multe dintre documente și lucrări au fost împrumutate de către universitari. Este de remarcat faptul că pentru prima dată întâlnim o formă de împrumut la domiciliu a unora dintre aceste publicații. Au existat și cazuri când anumite publicații nu s-au putut împrumuta. O astfel de situație a fost relatată de Camelia Boca, bibliotecar la B.C.U. Iași de la începutul anilor 1980. Atunci când a solicitat pentru lectură proprie cartea lui Adolf Hitler, *Mein Kampf*, a avut de suportat imediat presiuni venite atât din interiorul bibliotecii, cât și din afară. În final, solicitanta nu a reușit nici măcar să răsfoiască respectiva lucrare. E drept că în cauză era o lucrare considerată „periculoasă” pentru orice regim totalitar de extrema stângă⁵³. Pornind de la acest exemplu, putem afirma că, deși în general la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași a existat o deschidere către studiu și lectură chiar și pentru publicațiile interzise, până la urmă conta foarte mult și lucrarea solicitată.

Un alt martor al timpului, Nicoleta Marinescu, afirmă că una dintre listele care au fost trimise în bibliotecă în anul 1976 „prevedea ca întreaga operă a lui Ben Corlaci, Petru Popescu și Dumitru Țepeneag să fie scoasă din circulația publicului larg”⁵⁴. O ultimă de listă de acest fel, primită în bibliotecă, a fost cea din 9 mai 1988, care cuprindea numele ultimilor scriitori interziși: „Baruțu Arghezi, Gheorghe Astaloș, Aristide Buhoiu, Ion Caraion, Matei Călinescu, Gabriela Melinescu,

⁵³ Camelia Boca (Șef al Serviciului cu Publicul și bibliotecar în cadrul aceluiași serviciu în B.C.U. Iași, în perioada comunistă), *Interviu despre cartea de la fondul secret*, august 2015.

⁵⁴ Nicoleta Marinescu, *op. cit.*, p. 42.

Bujor Nedelcovici, Ion Negoïtescu, Virgil Nemoianu, Mariana Șora, Mihai Ursachi, Paul Goma, precum și scrieri despre yoga”⁵⁵.

Concluzii

După 1990, s-a trecut la integrarea colecțiilor interzise în colecțiile cu acces liber pentru public. Acest lucru s-a întâmplat în cele mai multe dintre bibliotecile românești și reprezintă cazuri fericite. S-au scos marcajele S. sau F.S., s-au reintrodus fișele în cataloagele generale ale bibliotecilor (în Brăila, de exemplu, după ce s-a făcut microfilmarea periodicelor aflate la Biblioteca Academiei Române, s-au introdus informații și date în catalogul *on-line* al bibliotecii, pentru ca doctoranzii și cercetătorii să aibă acces nemijlocit la aceste colecții – este o realizare faptul că se pledează pentru deschiderea colecțiilor, punându-se, în același timp, la dispoziție și un număr impresionant de documente digitizate). Din păcate, situația nu a stat la fel în alte locuri. La Vaslui, în biblioteca județeană, *fondul secret* de carte, înființat în anii '60, și nu foarte cuprinzător, a fost distrus după revoluție. Chiar și la 20 de ani de la căderea comunismului persistă mentalitatea – pe care am întâlnit-o și în perioada în care am lucrat într-o bibliotecă publică – conform căreia aceste cărți de la *fondul secret* ar trebui să fie în totalitate scoase din gestiunea bibliotecilor, pentru că sunt cărți ce reflectă mentalitatea vechiului regim. Nu este deloc de apreciat o asemenea atitudine din partea unor oameni care ar trebui să faciliteze liberul acces către cunoaștere, nu să-l restricționeze.

La fel au stat lucrurile și în cadrul Bibliotecii Județene „Gheorghe Asachi” din Iași. Cărțile de la *fondul secret* au rămas uitate în Depozitul Central al Bibliotecii, neavând cele mai bune condiții de depozitare. Deși, după 1990, acest fond a fost scos din camera care era încuiată mereu, el nu a fost pus în valoare. Mai întâi, a fost lăsat împreună cu

⁵⁵ *Ibidem.*

cartea de patrimoniu în condițiile cele mai nepotrivite de depozitare. Abia în ultimii ani s-au căutat soluții pentru păstrarea acestor valori intelectuale, dar nu s-au găsit întotdeauna căile cele mai bune, de vreme ce *fondul secret* de carte din Biblioteca „Gheorghe Asachi” din Iași se află și acum într-o cameră care nu este încălzită deloc pe timpul iernii, având ferestre prea largi și fără perdele, cărțile fiind mereu expuse în bătaia directă a razelor solare și căldurii excesive. Fără măsuri urgente și necesare, aceste cărți riscă să se deterioreze iremediabil în cel mai scurt timp. Ele încă nu au fost prelucrate, nu se regăsesc într-o bază de date *on-line* și nici în cataloagele generale, tradiționale cu acces liber pentru cititori. Fișele cărților de la *fondul secret* se află numai în Catalogul de Serviciu al bibliotecii, dar pentru a le regăsi este nevoie mai întâi de o consultare prealabilă a Registrului Topografic. Numai bibliotecarii care lucrează în depozite sau cei care știu despre existența registrului au acces la aceste cărți. Cercetătorii sau cititorii care ar dori să le consulte nu au această posibilitate, pentru că nu le va fi probabil permisă intrarea în Biroul Catalogare pentru consultarea registrului menționat sau a fișelor din Catalogul de Serviciu, nici măcar cu o aprobare specială din partea direcțiunii. Este de apreciat, totuși, faptul că în ultimii doi ani s-au ținut conferințe și expoziții tematice care să atragă atenția asupra acestui fond ce ilustrează concepte precum gândirea captivă în perioada comunistă și literatura secretă/interzisă. Poate astfel se va realiza cât este de important pentru cercetările viitoare fondul de carte *secretă*. Pe viitor, ne propunem să contribuim la rezolvarea acestei probleme prin derularea unui program de voluntariat care să scoată la lumină cartea de la *fondul secret* din Biblioteca Județeană din Iași și prin alcătuirea unei baze de date care să cuprindă toate documentele interzise în perioada comunistă. Este de dorit, de asemenea, ca accesul la aceste publicații să devină liber pentru toți cititorii bibliotecii.

Ne interesează deopotrivă situația generală din bibliotecile românești a fondului secret, prin reintrarea lucrărilor în uzul public, acolo unde acest lucru încă nu s-a întâmplat. Sperăm că lucrarea de față va trage un semnal de alarmă pentru ca aceste colecții speciale să revină în colecțiile de bază ale bibliotecilor și să se procedeze la scoaterea mărcilor distinctive de pe publicații care n-au nicio legătură cu regulile biblioteconomice de catalogare.

*The Romanian Libraries Censorship during Communism.
The Secret Fund Books of the Public Library “Gheorghe Asachi” Iași
and Central University Library “Mihai Eminescu” Iași. A Study Case*

~ Abstract ~

Keywords: *Communist Library Censorship, Secret Fund, Forbidden Books, Free Speech Captive Mind*

The Romanian libraries went through a censorship process during Communism that mainly affected the intellectuals and academics. The public libraries, defined as “libraries which serve a public community such as a town or a county”, usually suffer from fewer censorship overtures because, traditionally, these communities are more liberal in their attitudes when it comes to intellectual freedom. The situation is changing in a totalitarian political system, such as Communism or Nazism. The dictators control everything, introducing the censorship everywhere. In Romania, it was a kind of inhibition of all levels, not just the official level. There was the self-censorship of the authors who conceived their books thinking of it all the time.

Our research aims to analyze the libraries censorship process during the Communist regime which entailed the cultural institutions politicization. The introduction of censorship and control over publications of the library determined the reorganization of special collections and some of them are preserved until today, in some cases.

The library censorship subject has not been studied enough in Romania; we have few researches in this area and they are associated with related fields – philosophy or sociology. During our research project, we did the investigation potential funding sources found at National Archives and

the libraries interne archives, we used mainly historical methods, we analyzed and compared the primary sources and the original documents, we did the corroboration of the questionnaires and structured interviews with previous information that will lead us to the proposed results.

Working as a librarian in a large institution made us discovered that the *Secret Fund* Books of the Public Library “Gheorghe Asachi” Iasi is still in the same condition as it was during the communist regime because no one studied or worked with it. Doing this research, we hope that we can draw the authorities and the library management attention to the importance of these “forbidden” books, for study, research and entertainment. We think that the research can be possible with support and we hope that in short time the books will return to their purposes without being marked as special and kept in closed and special collections.

